

La Via Bàltica

Jordi Arrufat

El somni d'Estònia, Letònia i Lituània
de viure a l'Europa democràtica

Saldonar.

La Via Bàltica

Jordi Arrufat

El somni d'Estònia, Letònia i Lituània
de viure a l'Europa democràtica

La Via Bàltica

© del text i les fotografies: Jordi Arrufat, 2022

© de la il·lustració de la p. 11: Dan Bell, 2022

© de la fotografia de Rytis Mykolas Račkauskas:
Ajuntament de Panevėžys, 2022

© d'aquesta edició: Edicions Saldonar, 2022

Primera edició: juliol del 2022

Publicat per Edicions Saldonar

Alfambra, 16, 5è 2a

08034 Barcelona

edicions@saldonar.com

www.saldonar.com

@saldonar

Edició i producció: Francesc Gil-Lluch

Disseny i maquetació: Octavi Gil Pujol

Distribució: UDL

Thema: JP, 1DTA, 1DTD, 1DTE, 1DTF

ISBN: 978-84-17611-93-4

Dipòsit legal: B 11142-2022

Aquest llibre s'ha imprès amb paper procedent de boscos gestionats de manera sostenible, un òfset cru de 80 grams, i s'ha compaginat amb la tipografia Tiempos en cos 9,5.

Els titulars del *copyright* tenen els drets reservats.

*Als meus pares, Josep Maria i Lourdes,
sense els quals no hi hauria camins per recórrer.*

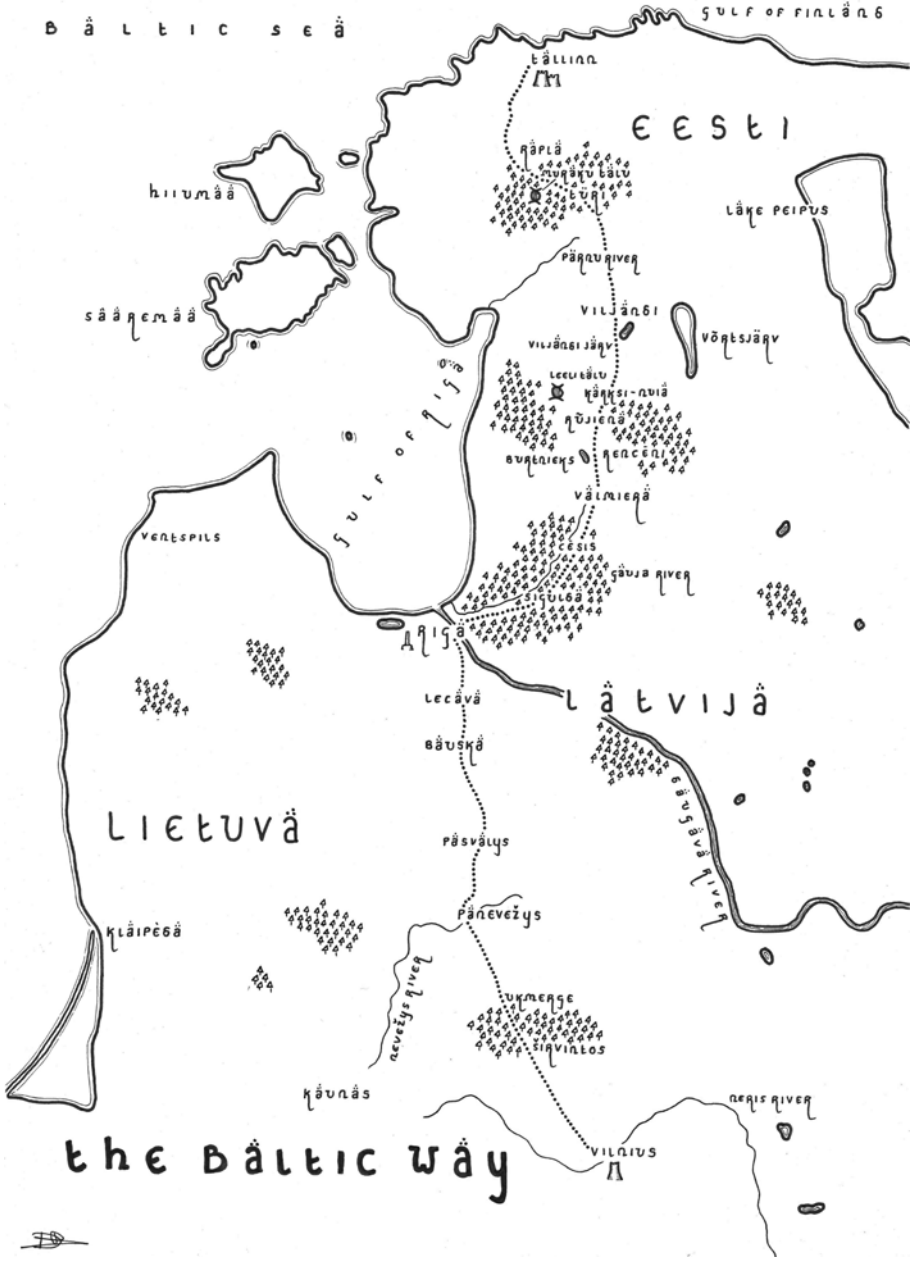
*A Ülo Laanoja, Otto Ozols (Mārtiņš Barkovskis)
i Kristina Pranciķevičiūtē, sense els quals no s'hauria
despertat mai la meva passió bàltica.*

Taula

Prefaci. Amb les mans agafades	13
Bàltics, no balcànics	23
«Sense internet, sense mòbils» Connectant punts tres dècades després	37
La república digital	53
El llarg hivern soviètic	75
La terra de Žemyna, Milda i Metsaema	97
El pulmó forestal de Letònia	117
«Els lituans són més alts, però nosaltres som millors»	145
Nova cuina nòrdica, i sobretot molt de cogombre	189
«És Panevėžys un bon lloc per viure?» o per què el futur només pot ser millor	223
Els estats bàltics avui	261
Notes	297
Bibliografia	303

B ä l t i c s e ä

S U L F O F I N L Ä N D

E E S T I

hiiumaa

saaremaa

tälinna

lāhe peipus

pārnu river

viljānbi

viljānbi jārvi

võlmejārvi

S U L F O F R I G A

venēspils

leudu

kāņsi-nuiā

puļienā

ovārieks

reccēni

vālmierā

ceciis

icūlā

gāru river

ārijs

lecānā

bāuskā

L ā t v i j ā

L I E T U V ā

pāsvālys

pānevezys

gāru river

klāipēdā

nevezys river

ukmege
siqvinčos

kāunās

nevis river

the B ä l t i c w ā y

vilnūs

Prefaci

Amb les mans agafades

Dues mans m'agafaven —l'una per la dreta, l'altra per l'esquerra— aquella tarda d'agost, en aquella frontera. Eren les de dos homes, havien estat usades per treballar la terra al llarg d'una vida llarga. Eren mans grosses, se'n notava la força, també les arrugues. Acostumades a treballar a l'aire lliure, adobades pel sol, però també pel vent, l'aigua i el fred. De sobte, envoltats de banderes lituanes i letones de totes les mides i onejant pertot arreu, la música comença a sonar i escolto, amb les veus de la petita i jove coral dirigida per una senyora gran, la lletra d'una vella i coneguda cançó.

Trīs māsas jūras malā stāv...

‘Tres germanes a la vora de la mar...’.

Ens movem, compassats, escoltant la música i seguint el ritme que marca la melodia. Tothom està en silenci. Uns són letons, uns altres lituans. Per l'edat que tenen, segurament, el seu únic idioma en comú és el rus, i és probable que prefereixin no fer-lo servir per comunicar-se. La música segueix sonant de fons, ara canten en lituà.

Trys sesės iš miego kyla jau Apginti savo garbės...

‘Les tres germanes se'n van a dormir defensant el seu honor...’.

Enmig de la música coral suau sentim els cotxes que passen tocant el clàxon a la nostra esquena. Alguns fan el senyal de victòria amb els dits. D'altres treuen ràpidament una bandera lituana, la fan volar al vent i provoquen reaccions ràpides d'aprovació entre els que som a l'acte. De sobte, ens sobrevolen dues avionetes,

sortides de no sabem on. I mentrestant la coral entoma la lletra en estonià.

Ärgake Baltimaad, ärgake Baltimaad. Leedumaa, Lätimaa, Eestimaa!

‘Desperteu, bàltics; desperteu, bàltics. Lituània, Letònia, Es-tònia!’.

Les avionetes tornen a passar per sobre, i aquest cop ens ti-ren flors des de l’aire. El silenci es trenca per transmetre crits de goig, curts i afeblits per l’edat però no per això menys expressius. S’acaba l’acte.

Ens deixem anar les mans. Ningú es diu res, només mirades de satisfacció. La multitud comença a dispersar-se, tothom tor-narà als cotxes amb què ha arribat fins aquí, molts de pobles del voltant però d’altres des de racons repartits per tota la geografia de Lituània i Letònia. L’ocasió s’ho valia.

És el 23 d’agost de 2019, el trentè aniversari de la Via Bàltica. Acabo una missió que vaig iniciar fa just un any i gairebé quatre mesos abans a Tallinn, un fred i plujós 1 de maig de 2018.

Aquell dia vaig començar a recórrer caminant la Via Bàltica. Des de la torre Pikk Hermann, els sis-cents noranta quilòmetres de Tallinn fins a la torre de Gediminas a Vílnius, passant per Riga i seguint l’itinerari al llarg del qual prop de dos milions de perso-nes, el 23 d’agost de 1989, es van donar la mà per reclamar que els tornessin la independència dels seus països, sostreta arran del Pacte Molotov-Ribbentrop, exactament cinquanta anys abans, el 23 d’agost de 1939, per part de l’Alemanya nazi i la Unió de Re-públiques Socialistes Soviètiques, l’URSS, el país que va ocupar il·legalment les tres repúbliques bàltiques.

La Via Bàltica va servir per fer pública la causa de l’aspiració bàltica per recuperar les seves independències arreu del món i va simbolitzar la solidaritat entre els tres països. Va ser tan enorme

la seva importància que l'any 2009 la Unesco va incorporar els documents vinculats a la Via Bàltica al seu Registre de la Memòria del Món, on només s'inclouen els documents relacionats amb canvis en la història de la humanitat.

Això que acabo d'explicar breument és el que els noticiaris de tot el món relaten quan tenen la missió de definir, amb brevetat, què va ser la Via Bàltica.

Però la Via Bàltica no era només això, també era la metàfora amb la qual es defineix el procés pel qual els estats bàltics van recuperar la seva independència, basat en el pacifisme, amb fortes conviccions i amb el suport organitzat d'una societat civil forta. «La Via Bàltica segueix la via del diàleg, amb l'afany de convèncer, provant les nostres posicions», va dir el membre del Front Popular d'Estònia¹ Mati Hint. «A Lituània tenim el nostre estil de revolució. Quan us trobeu un rus pel carrer simplement agafeu-lo pel braç i indiqueu-li la sortida. Però sigueu amables perquè aquesta és la nostra bomba nuclear. No tenen defensa contra la nostra calma», va dir, de manera gràfica i compromesa, el polític lituà Algimantas Cekuolis.

Ara ens expliquen el que va passar com si fos una història d'èxit, però va haver-hi moments en què es va arribar a dubtar que tot acabés bé. Vicent Partal, un dels pocs periodistes occidentals que van seguir de prop els esdeveniments d'aquells anys, va escriure, després de la repressió violenta del 13 de gener de 1991 a Vílnius per part de soldats soviètics, que «potser la Via Bàltica, pacífica, ha tocat fons». Al setembre, havent-se obtingut la independència *de iure*, va escriure que Lituània no tenia, entre febrer i agost del 1991, cap altra estratègia que «Esperar. I ningú sabia què», i que, mentrestant, a Riga i a Tallinn, on no s'havia declarat la independència com a Lituània, «ja s'havia deixat de somiar en la independència». En concret, raonava que a Tallinn es discutia

obertament l'opció que Estònia signés el nou Tractat de la Unió que havia presentat Gorbtxov i que hauria suposat que el país es mantingués dins una URSS confederal. El nou Tractat de la Unió s'havia votat en referèndum a tota l'URSS el 17 de març de 1991, però les repúbliques bàltiques en van demanar el boicot, i van organitzar abans referèndums d'independència, el 9 de febrer a Lituània (91% dels vots a favor) i el 3 de març a Estònia (78%) i Letònia (74%). Tot i així, aquells mesos de primavera i principis d'estiu eren d'estancament, s'exercien totes les funcions d'estat però no es controlava el territori, fins i tot malgrat que es disposava d'una policia de fronteres sense armes, que va ser objecte d'accions violentes per part de les unitats especials de la policia soviètica, amb un total de vuit guàrdies lituans morts i seixanta ferits entre el desembre del 1990 i l'agost del 1991.

Tot va canviar amb el que va passar a Moscou, que ningú s'esperava, un cop d'estat liderat per militars de la línia dura soviètica contra Gorbtxov i el seu nou Tractat de la Unió, que, quan va fracassar, va obrir la porta al reconeixement de la independència de les tres repúbliques bàltiques el 6 de setembre de 1991, per part del Consell d'Estat de la Unió Soviètica, un organisme que havia nascut el dia anterior. Tan aviat com Moscou va obrir la porta de sortida a les tres repúbliques va arribar, sense trigar gaire, el reconeixement de la resta de països del món. La Via Bàltica, per si mateixa, no va portar la recuperació de la independència.

Sabent tot això, i amb ganes d'aprendre'n més, em vaig posar a caminar.

«Quina idea. Ja saps que hi farà fred?», em va dir algú abans de marxar.

Que hi farà fred? Segurament. I també plourà, i va ser per això que em vaig entrenar durant dos mesos. Cada dia dels mesos de març i abril del 2018 que es posava a ploure a Barcelona, sortia a

caminar llargs recorreguts de vint quilòmetres o més pels voltants de la ciutat, i acabava ben mullat i cansat. Només un cop havia interioritzat que això seria el meu dia a dia caminant per la Via Bàltica, vaig saber que estava preparat per afrontar el repte.

Em vaig passar dos mesos caminant sota la pluja per Catalunya i quan vaig arribar a Estònia vaig trobar-me amb el mes de maig més calorós i sec que es recordava en molts anys.

«Ningú se'n va a l'altra part d'Europa per fer el que tu vols fer», em vaig sentir dir.

De fet, sí que hi ha gent que ha fet un trajecte similar. L'escriptor letó Otto Ozols havia recorregut a peu, el 2016, els gairebé quatre-cents quilòmetres de la Via Catalana del 2013, inspirada en la Via Bàltica del 1989. Ozols es va presentar a Catalunya l'abril del 2016 sol, amb una motxilla i poc més. Amb el seu somriure nòrdic, que transmet optimisme, ho va fer, va arribar a Alcanar sense saber on passaria la nit, i des d'allà va creuar tot Catalunya en el temps que s'havia marcat.

I jo el volia seguir, volia tornar-li la gesta.

Tant a Ozols com a mi ens empenyien diferents causes. Ell explicarà millor que jo per què va decidir caminar des d'Alcanar fins al Pertús, allà on acaba la Catalunya sota jurisdicció espanyola i comença la Catalunya francesa. Jo tenia les meves raons, però sense Ozols segurament mai hauria arribat a pensar de fer res semblant, i és per això que calia retre-li el reconeixement just.

Val a dir que Ozols no era l'únic bàltic que s'havia fixat en el que va passar a Catalunya el setembre del 2013, molts més ho van fer. Per exemple, el cineasta estonià Toomas Lepp, que va rodar un documental de cinquanta minuts l'any 2014 anomenat *Balti passion*,² en què, entrevistant estonians, altres bàltics i catalans, mostrava al públic l'admiració que Catalunya tenia per Estònia i els estats bàltics per aquella fita històrica.

Otto Ozols

«Espero que Letònia estigui al capdavant de la recuperació dels valors democràtics a Europa».

”

Els dies previs al meu viatge feia memòria de tot el que havia passat. L'experiència d'Otto Ozols era important, però segurament ell no hauria arribat mai a Catalunya si abans, l'any 2013, no hagués aterrat Ülo Laanoja a Barcelona. L'Ülo havia nascut l'any 1953, i el 1989 en tenia per tant trenta-sis. Aquell estiu del 2013 el vaig conèixer. Ell tenia llavors seixanta anys, uns cabells blancs i llargs que mantenien encara els tons daurats nòrdics, i feia gairebé dos metres d'alçada, que passejava amb un ritme pausat, el mateix amb què parlava i expressava les seves elaborades opinions i idees. L'antic responsable de TIC de l'agència de notícies panbàltica BNS havia estat diputat al Riigikogu, el parlament del seu país, a principis dels anys noranta, just després de la recuperació de la independència d'Estònia, en la qual havia participat, com tants d'altres, per fer-la possible. L'Ülo havia estat un dels organitzadors de la Via Bàltica a Tallinn, l'any 1989, i era història viva del seu país. Com a bon estonià, sabia ser discret i parlava només quan se li requeria imperativament. I actuava en el moment precís. I l'Ülo va decidir, aquell estiu del 2013, presentar-se a Catalunya per explicar als catalans com havien d'organitzar la Via Catalana, a partir de la seva experiència a la Via Bàltica.

«Em vaig adreçar als catalans preguntant-los quantes persones coneixien a cada poble i quantes en podia mobilitzar aquesta gent, i em van respondre que havien preparat una pàgina web. Llavors vaig entendre que el 2013 érem en una època de la història completament diferent», em va dir.

Però només la seva presència a Catalunya aquell estiu ja va suposar l'inici d'un gran vincle. Allò va suposar per a mi l'inici d'una gran fascinació.

Com s'ho van fer per organitzar una cadena humana de gairebé set-cents quilòmetres amb gairebé dos milions de persones, sense mòbil, sense internet? A Catalunya havien calgut gairebé

Ülo Laanoja

*«Tenia claríssim que o ens alliberàvem
dels soviètics i recuperàvem la nostra
independència o m'enviaven a Sibèria.
No hi havia l'opció d'involucrar-se
parcialment».*

”

dos mesos en ple 2013 per tenir endreçada una cadena d'uns quatre-cents quilòmetres, amb el mòbil a la mà i sabent amb molta anticipació a quin punt concret feia falta gent. L'Ülo tenia part de la resposta als meus dubtes, però ell no deixava de ser un ideòleg en un punt concret de la cadena, en un dels extrems més septentrionals. Ell era important, però la Via Bàltica era molta més gent, fins a dos milions de persones que eren allà feia vint-i-nou anys.

Per entendre què va ser la Via Bàltica i què són els estats bàltics avui en dia, calia parlar amb l'Ülo, però també calia parlar amb més gent a Estònia, i també a Letònia i Lituània. Em proposava, doncs, no només caminar seguint el precedent d'Otto Ozols a Catalunya. Al seu país i als dos països veïns, a més, em proposava parlar amb tothom que em trobés durant el recorregut i tingués ganes d'explicar-me la seva experiència en la Via Bàltica, confiant en l'ús extensiu que es feia de l'anglès arreu d'Europa. I calia que aquesta gent tingués com a mínim quaranta anys, perquè tinguessin memòria del que van viure.

I calia que volguessin parlar amb mi. Imagina't que ets al teu poble fent la teva vida diària i t'apareix un foraster vingut de l'altra part d'Europa que té ganes de preguntar-te pel que vas fer fa vint-i-nou anys. Què faria, cadascú de nosaltres? Possiblement la primera reacció seria preguntar-nos per què ens ho demanava a cadascun de nosaltres en concret. Aquest era l'escenari que em plantejava.

Tenia, doncs, un bon repte per resoldre, però aquells dies previst al viatge d'avió em preocupava més la preparació logística. Ozols va anar a Catalunya, el 2016, quan ja era una de les regions més visitades de tot Europa, amb molta infraestructura turística. Però en el meu cas sabia que fora de les tres grans capitals podria tenir problemes per aconseguir allotjament per passar la nit després de caminar més de vint o trenta quilòmetres.

Tenint present això, i també la necessitat de caminar lleuger, vaig preparar l'equipatge de la motxilla, on vaig posar una armilla groga per ser ben visible caminant per la carretera.

També m'emportava unes botes de trekking. Sabia que trepitjaria bàsicament asfalt, però durant moltes hores i molts dies, i calia assegurar que els peus estiguessin ben còmodes, aplicant-los, a més, cremes d'hidratació cada dia.

M'emportava també molta roba, lleugera, esperant que l'estiu i el bon temps arribessin aviat, però també preveia fred i pluja. Va servir de poc, perquè en total potser vaig necessitar roba de fred durant cinc dels trenta-un dies que vaig caminar, i de pluja ben just dos dies i només durant un parell d'hores, a molt estirar.

Em vaig emportar també, només faltaria, un mòbil i una petita càmera de vídeo d'alta resolució. Seria tota la tecnologia que duria a sobre.

Aquells darrers mesos havien suposat per a mi la pèrdua de la meva feina a l'entitat coneguda com a DIPLOCAT, tancada durant l'aplicació de l'article 155 de la Constitució espanyola sobre les institucions catalanes el llarg hivern del 2017. Els anys previs m'havia dedicat, juntament amb els meus companys, a explicar arreu d'Europa els motius pels quals Catalunya volia organitzar un referèndum d'autodeterminació, preocupant-nos de donar veu tant a partidaris com a detractors de la independència. Però això per al govern espanyol era massa, i no va dubtar a tancar la nostra oficina i a fer-nos acomiadar. Caminar la Via Bàltica seria el primer que faria després d'aquell hivern, i m'emportava tot aquest bagatge. El meu objectiu era saber què quedava d'aquella fita històrica, al cap dels anys, a Estònia, Letònia i Lituània.

Aquesta és la meva història i la seva història. Una història d'una gent que va aconseguir una gran fita agafant-se les mans, explicada per un visitant de l'altra punta d'Europa.